

Szabó Máté

Fidel árnyéka

Fidel Castro életéről és a hidegháborúban játszott szerepéről már számtalan elemzés és könyv született, közülük jó néhány már magyarul is olvasható, azonban a kubai forradalom többi jelentős vezetőjére, leszámítva természetesen Che Guevarát, mintha kevesebb figyelem irányulna. Ennek oka lehet egyfelől rendkívüli személyisége, mely az évek alatt számtalan tisztelőt és halálos ellenfelet szerzett magának, másfelől az a tény, hogy a kubai forradalmat és egész kommunista rendszerét elsősorban vele azonosítják. Fidel apránként olyan védjegyévé válik Kubának, mint a szivar, a salsa, a rum vagy éppen egykori argentin harcostársának az arcképe.

Ahogy Castro szakállában szaporodtak az ősz szálak, úgy kezdték el egyre többen feszegetni a floridai öböl mindkét partján, hogy ki lehet az utód. Egykori harcostársai közül az ezredforduló után már csak öccse maradt a potenciális jelöltek között, így nem okozott túl nagy meglepetést, amikor Fidel bejelentette, hogy Raúl követi a visszavonulása után. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi közösségben és különösképpen az Egyesült Államokban egyre többen kezdtek mélyebben érdeklődni az ifjabbik Castro iránt, többet akartak tudni a kubai hadügyminiszterről, akinek a kommunizmus iránti vonzódása egy időben még bátyjáén is túltett.

A HVG Kiadó által megjelentetett *Kuba Fidel Castro után* című könyv, melynek szerzője a CIA egykori Kuba-elemzője, Brian Latell, az első olyan mű, mely nagyobb teret szentel a karibi diktátor öccsének és szerepének bemutatására, párhuzamosan végigvezetve a két testvér élet-történetét az elmúlt hatvan-hetven éven.

Raúl személyisége nem értékelhető önmagában, lehetetlen őt olyan autonóm személynek tekinteni, mint Guevarát. Fejlődésében sokkal nagyobb szerepe van a bátyjának, mint hinnénk. Azonban – ahogy erre néhány elemző helyesen mutatott rá – a hatás mégsem egyoldalú: Fidel a hatalom megszerzésében és a Kuba első embereként eltöltött közel ötven év alatt is igen sokat köszönhetett testvérenek.

Fidel személyiségét elemezve sok kutató rámutatott már arra, hogy az olívizöld egyenruhás vezért fiatalkorától kezdve elsősorban a stratégiai tervezés, a lenyűgöző oratori képességek jellemezték, a tervek kivitelezését és megszervezését pedig előszeretettel hagyta másokra. Márpedig a forradalmaknak oly apró-cseprő részleteit is meg kell szervezni, mint a hadtáp vagy éppen az ivóvízellátás a dzsungelben, hisz hiába a nagyszerű terv, ha a roham hevében derül ki, hogy nem a megfelelő kaliberű tölténnyel látták el a lövészeket. A Commandantétól már fiatal korában is távol állt a hasonló problémák iránti érzékenység, mint ahogy azt a Moncada laktanya ellen indított első fegyveres támadásuk csúfos kudarca is mutatta. Fidel Castro mindig is rászorult olyan támogatókra, akik nemcsak azonos ideológiai platformon álltak vele, de két lábbal a földön is, míg ő hat-nyolc órás beszédeiben buzdított az imperializmus elleni küzdelemre. Ebben az évek során legfőbb segítése az öccse, Raúl volt.

Kezdetben korántsem volt ekkora az összhang a két testvér között: Raúl, aki öt évvel fiatalabb fivérénél, egész gyermek- és fiatalkorát Fidel árnyékában töltötte. Testi ereje meg sem közelítette lobbanékony bátyjáét, nem tudta kitüntetni magát sem a sportokban, sem a tanulásban: tizenéves korára egy sor kudarc érte. A Fidel híhetetlen memóriájától és már akkor kiváló szónoki képességeitől lenyűgözött oktatók tárt karokkal várták az ifjabbik Castrót is az előkelő Belén gimnáziumban, azonban gyenge teljesítményétől csalódottan kiadták az útját. (Az iskolát a forradalom után Raúl utasítására bezárták, az ott oktató szerzeteseket kiutasították Kubából.) Míg Fidel a havannai egyetemen jogot hallgatott, belevetve magát először a hallgatói közéletbe, majd a pártharcokba, addig a fiatal Raúl visszatért szülőhelyére, Biránba, ahol apja gazdaságában a kubai rumnak és a kakasviadaloknak szentelte ideje javát.

A vidéki élet apátiájából Fidel mozdítja ki: ahogy politikai csillaga emelkedni kezd, elhívja Havannába, ahol testvére nyomán ő is beszáll a kubai közélet visszásságainak ostorozásába.

Ami sokáig rejtély volt: kettejük közül ki és mikor vált előbb a marxizmus követőjévé. E téren az adott okot a találgatásra, hogy Fidel, érdekeinek megfelelően, hol tagadta, hol megerősítette az eszméhez való vonzódását. Latell könyvéből kiderül, hogy Fidel már 1948 körül ismerkedni kezdett a marxi eszmékkel, még ha a Kubai Kommunista Párt szigorú hierarchiájával sokáig taszította is az öntörvényű forradalmárt. Ami pedig Raúl ideológiai befolyásolását illeti: nem más, mint Fidel lesz az, aki ellátja öccsét kommunista olvasnivalóval, majd megszervezi utazását az 1953-es bécsi világifjúsági találkozóra. A fiatal Raúlt, aki még soha nem hagyta el Kubát, lenyűgözi a kommunista világ ifjúságának

seregszemléje, feltehetően addigi élete legnagyobb kalandjának találta az ott töltött időszakot, majd azt a pár hetet, amit néhány szocialista közép-kelet-európai országban, köztük hazánkban tölthetett. Persze a KGB is résen van: hathetes hazautján egy fiatal orosz „turistával” osztja meg kabinját, aki később a szovjet kém-szervezet első számú Latin-Amerika szakértője lesz... A könyv talán legizgalmasabb része ez: az eddig feltáratlan KGB-irattárakból olvashatunk idézeteket, miként látta a szovjet kém-szervezet a kubai helyzetet az ötvenes évek elején.

Mikor megindítják híres ostromukat a Moncada laktanya ellen, Raúl már ideológiailag felkészültnek mondható. A testvéreknek börtönbüntetésük és mexikói száműzetésük alatt csak tovább szilárdul a meggyőződésük. Fidel azonban gyakran kegyetlen „próbák” elé állítja testvérét, nemegyszer ráosztja a hóhér szerepét, és Raúl mindig alárendeli magát bátyja akaratának. Gyenge fizikai adottságai és csenevész arcszörzete (!) folytán nem vívott ki túl nagy tiszteletet magának gerillatársai között, viszont lenyűgözte bátyját állhatatosságával és szervezési képességeivel. Egy egykori harcostársuk szerint, ha a forradalom a színdarab, akkor a rendezője Fidel, a producere pedig Raúl Castro. A két testvér ilyenformán tökéletesen kiegészíti egymást, amiben egyikük gyengébb, abban a másik tökéletesen otthon van, több mint ötven éve sikerrel dolgoznak így együtt.

Fidel tehát a forradalom után nyugodtan átruházhatta a napi ügyvitelt hűségese apparátusára, melyben a kulcspozíció hamarosan a hadügyminisztériumé lett, melyet Raúl uralt. Az orosz segítséggel felszerelt kubai hadsereg, mely a karibi térség egyik legütőképesebb és legnagyobb presztízsű hadseregévé vált, számtalan harmadik világbeli országban harcolt az imperia-

lizmus ellen: Salvador, Nicaragua, Angola, Vietnam a helyszínek, de számos terror-szervezetet is támogatót, így a Puerto Rico függetlenségéért harcolókat is. Raúl presztízse megkérdőjelezhetetlenné vált. A családi munkamegosztás folytán Fidelnek nem kellett tartania a latin-amerikai „hagyomány” kubai importjától: hogy sikeres tábornokai vagy hadügyminisztere puccsot kísérel meg ellene.

Az orosz gazdaság fegyverzetben, olajban és rubelmilliókban bőkezűen szubvencionálta az országot, mely amerikai függőségét nyomban szovjet függőségre cserélte. A nyolcvanas évek végén azonban Kuba elveszítette a gazdag nagybácsi szerepét betöltő Szovjetunió anyagi támogatását, és hihetetlen nehézségek elébe nézett. A gazdasági krízis közepette a hadsereg sem gondolhatott többé látványos külföldi missziókra, sőt ami ennél is szegényteljesebb, deklarálták, hogy a hadseregnek önellátónak kell lennie, így az internacionalizmus egykori dicső katonái rizs- és babföldeken kényszerültek szolgálatot teljesíteni. Raúl azonban ebben a kilátástalan helyzetben is megtalálta mind a neki, mind a hadseregének megfelelő helyet.

1989 nemcsak a kommunizmus iránti elkötelezettség ismételt kinyilvánításának éve, hanem csak az 1959-es évhez fogható tisztogatási hullámé is, melynek egyik leghíresebb áldozata a rendkívül népszerű Arnaldo Ochoa tábornok, számtalan sikeres külföldi katonai misszió kitüntetője. A kivégzésekkel Castro egyértelművé tette, hogy a szigetországban nem várható semmi olyan politikai változás, mely megingathatná a rendszert. A sors fintora, hogy bár Ochoa és Raúl régóta jó barátok voltak, családjaik gyakran jártak össze, Fidel mégis öccsére osztotta a főszerepet a tábornok koholt vádakkal való elítélésében és kivégzésében. Talán Fidel újra próbára akarta

tenni testvérét, aki ismét maradéktalanul alárendelte magát bátyja akaratának. Kevesebben figyeltek fel azonban a folytatásra, arra, hogy a kivégzés után néhány hónappal számtalan belügyi tisztet, sőt magát a volt belügyminisztert is letartóztatták, aki a korábbi években sokszor került szembe a hadügyi tárcát vezető Raúllal: a két minisztérium nem ritkán nyíltan konkurált egymással. A letartóztatásokat hatalmas átszervezések követték, melyek folytán a korábbi belügyminisztériumot az ifjabbik Castro által irányított hadügyminisztérium alá rendelték, s ezáltal egy védelmi csúcsszervezet hoztak létre.

A miniszteriális átszervezés azonban nem segítette az ország elkésztő gazdasági helyzetén, amit csak fokozott az amerikai kereskedelmi blokádnak: 1992-re 40–50 százalékkal zsugorodott a gazdaság az 1989-es állapothoz képest. Gyárak százai szűnt meg a termelés nyersanyag-, üzemanyag- vagy alkatrészhiány miatt. A gépi erőt felváltották az állatok, az élelmiszerhiány és az elosztási problémák miatt a lakosság az alultápláltságból fakadó betegségektől szenvedett. A közegészségügy is látványos hanyatlásnak indult, és az áramellátás napi négy-hat órára szűkült a városokban. A rezsimek tehát, melynek bukását a kilencvenes évek elején hónapokon belül várták Washingtonban, égető szüksége volt keményváltásra.

Latell munkájából kiderül, a megoldási kísérletben kulcsszerepet jutott a szervezőkészségéről híres Raúlnak, aki a kilencvenes években több látogatást tett Kínában és Vietnámban. Az ifjabbik Castro sikerrel győzte meg a Kommunista Párt apparátusát, hogy bizonyos gazdasági reformokkal rövid távon is kiemelhető Kuba a gazdasági mélyrepülésből, ám ennek nem szükségszerűen kell az ortodox marxista nézetek feladásával járnia. Mivel már a nyolcvanas években is termelékenyebbnek mutatkoztak a magánke-

zelésbe adott földek, mint az államiak, erősen csökkentették az állami földek arányát, szövetkezeteket hozva létre, és lehetővé tették a termelőknek a felesleg piacokon történő értékesítését. Ugyanígy legalizálták a kisebb egyéni vállalkozásokat is. Ezek azonban csak tüneti kezelések voltak az áruhiány csökkentésére, a valutaválság nem oldódott meg. E célból igen kedvező vállalkozási környezetet teremtve egyes elkülönített területeken lehetővé tették a külföldi vegyes vállalatok számára a kubai megtelepedést. A kezdeti bizalmatlanság után jelentős tőkebeáramlás kezdődött, és a kilencvenes évek végére holland, spanyol, kanadai és mexikói beruházások sokasága jelent meg a szigeten. A befektetések legfőbb célpontja a turizmus lett.

E területen Kubának rendkívül kedvezőek az adottságai, és a forradalom előtt is jelentős hagyományai voltak az iparágak. Az évezred végére a hatalmas beruházások eredményeképp számtalan helyen nőttek ki a földből nyugati turisták számára épített nyaralóparadicsomok. A fojtogató valutahiány – a turisták dollárjainak, euróinak hála – enyhülni látszott. A beruházásokban a kubai hadsereg kulcspozícióhoz jutott: számos egykori vagy jelenleg is szolgált tiszthez köthető befektetőcsoport jött létre, melyek kezükben tartják a turizmus kulcspozícióit. A legnagyobbak (pl. a *Gaviota-csoport*) szállodaláncokat felügyelnek, kiterjedt érdekeltségeik vannak egész tartományokban a kötelező valutaváltástól egészen a napernyőkölcsönzőkig. A tisztikar nagy része egyénileg is jelentős bevételeket húz a turizmushoz kapcsolódó üzletágakból. Bár 2001. szeptember 11-e után a turizmus iparágában a világméretű visszaesés a szigeten is éreztette hatását, mára ennek nyoma sincs, és a turizmus Kuba húzóágazata.

Nagy kérdés, hogy Raúl Castro, aki az internacionalizmus jegyében az imperia- listák ellen küzdő hadseregét és elkötelezett tisztikarát sikerrel alakította át modern kapitalista vállalkozó csoporttá, vajon mihez kezd akkor, ha nem kell minden lépésével elszámolnia betegeskedő bátyjának, és végre először önállóan is dönthet?

Brian Latell könyvének tagadhatatlan előnye, hogy nagy hangsúlyt fektet a két Castro testvér személyiségének formálódására. Interjúkat, visszaemlékezéseket, vallomásokat idéz olyan kiemelkedő egyéniségektől, akik hosszabb időt tölthettek a szigetország két meghatározó politikusa mellett. Ugyanakkor, ami talán egy gyakorlott CIA-elemzőnek egyértelmű, az egy laikus olvasó számára nem mindig az: a tematikai vizsgálódások néhol túl nagy időbeli ugrásokkal valósulnak meg, és a szigetország történelmének sajátos vonásai is megérdemelték volna a bővebb kifejtést. Bár a szerző megpróbál pártatlan maradni, ő sem tagadhatja le hátterét: Castróval szembeni ellenszenvének alapja elsősorban nem is az emberi és politikai jogok sajátos kubai értelmezése, hanem inkább az Amerika-ellenesség.

A kiadó egy képmelléklettel is ellátta a könyvet, ám ennek a koncepciója nem világos: bár a műben Raúl rövid 1953-as budapesti látogatásán túl semmilyen magyar utalást nem találunk, mégis a Kádár Jánossal és Biszku Bélával parolázó Raúl fotóit találjuk a könyv végén, alatta pedig alig tíz sort a magyar–kubai kapcsolatokról.

A fenti megjegyzés ellenére igen érdekes, újszerű és minden tekintetben aktuális könyvet olvashatnak a Kuba iránt érdeklődők, melynek terjedelmes bibliográfiája újabb kutatásra ösztönöz.

(Brian Latell: Kuba Fidel Castro után. Budapest, 2008, HVG Könyvek, 332 o.)